

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 351.745.7:343.431

Василинчук Віктор Іванович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ;
Дубина Владислав Іванович – в.о. начальника Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції;
Небитов Андрій Анатолійович – кандидат юридичних наук, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ БОРЬОТБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розкрито питання щодо впровадження системи аналізу ризиків у діяльність підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції.

Ключові слова: система; аналіз; ризики; оперативні підрозділи; підрозділи боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.

Ураховуючи, що головними завданнями Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми,

Національної поліції України є аналіз ефективності заходів щодо боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми, нерегульованою міграцією, правопорушеннями у сфері суспільної моралі, прогнозування криміногенної ситуації в державі, у межах компетенції, своєчасне інформування керівництва Національної поліції та інших органів виконавчої влади із зазначених питань, виявлення причин та умов учинення таких правопорушень, створення власних систем кримінального аналізу й аналізу ризиків можна вважати еволюційним кроком на шляху реалізації цих завдань [1, с. 73].

Отже, виникає необхідність запровадження системи аналізу ризиків у діяльності підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції. Свою позицію щодо протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, висловили чимало науковців, серед яких М. І. Андрієнко, М. О. Васильєва, В. А. Глуховець, Я. Г. Лизогуб, В. В. Матвійчук, А. А. Небитов, Д. Й. Никифорчук, А. М. Орлеан, В. М. Підгородинський, О. В. Святун, Є. Д. Скулиш, Є. Ф. Стрекалов, С. С. Чернявський, М. О. Шилін, С. С. Яценко та ін.

Проте на сьогодні публікації у фахових виданнях щодо системи аналізу ризиків у діяльності підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції висвітлено недостатньо, що зумовлює подальший аналіз.

Метою підготовки статті є розкриття проблем системи аналізу ризиків у діяльності зазначених підрозділів, а також надання пропозицій щодо їх удосконалення.

У контексті проблематики дослідження доцільно зосередитися на таких видах ризиків, які є найбільш популярними в діяльності Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції: а) періодичний аналіз ризиків; б) тематичний аналіз ризиків; в) ситуативний аналіз ризиків; г) аналіз нетипових випадків. Аналіз ризиків здійснюють на всіх рівнях управління – центральному, територіальному та місцевому.

Отже, головними видами аналізу ризиків є: періодичний, тематичний, ситуативний, аналіз нетипових випадків.

Вивчення практики свідчить, що порядок періодичного, тематичного й ситуативного аналізу ризиків, а також аналізу нетипових випадків на кожному рівні управління регулюється відповідними інструкціями та іншими нормативно-правовими актами [2, с. 31].

1. *Періодичний аналіз ризиків* проводять за чітко визначений проміжок часу: щомісяця – на всіх рівнях управління; щоквартально і щорічно – на територіальному й центральному рівнях.

Результати періодичного аналізу ризиків оформляються інформаційним (аналітичним) зведенням, яке подається по вертикалі управління в порядку, строки і за структурою, які визначаються відповідним нормативним актом.

Під час проведення періодичного аналізу ризиків ураховують результати ситуативного й тематичного аналізу, інформацію інших структурних підрозділів органу управління, інформаційні або аналітичні відомості, що надійшли від органів (підрозділів) поліції, інших структур.

Порядок, строки, форма і тематика інформації, яку періодично надають до підрозділу, що здійснює аналіз ризиків, порядок поширення (передачі), внесення до баз даних (інформаційних масивів) інформаційних (аналітичних) зведень визначається розпорядженням відповідного органу управління поліції.

2. Підставами для проведення *тематичного аналізу* є:
розпорядження керівника органу управління;
ініціатива начальника підрозділу з аналізу ризиків або інших структурних підрозділів органу управління;
розпорядження вищого органу управління;
замовлення нижчого органу управління.

Тематичний аналіз ризиків з ініціативи керівників інших структурних підрозділів і нижчих органів управління проводять на підставі рапорту, який подається на ім'я керівника (першого заступника) відповідного органу управління.

У рапорті зазначають:

мету аналізу ризиків;
проблеми й питання, які пропонується розглянути;
період, за який проводиться аналіз;
категорії правопорушень;

пропозиції щодо фахівців, яких доцільно залучити до проведення аналізу від підрозділу ініціатора, органу управління тощо.

Тематичний аналіз ризиків проводять на одному або декількох організаційних рівнях, а з окремих тем – одночасно на всіх рівнях управління. Він може стосуватися:

- оцінки окремої загрози (сексуальна експлуатація, примусова праця, примусове надання послуг, рабство чи підневільний стан, залучення до боргової кабали, вилучення органів та проведення дослідів над людиною, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, утягнення в злочинну діяльність, використання в збройних конфліктах тощо);

- оцінки вразливості правоохоронної системи (у межах держави, окремого регіону, області, району, ділянки кордону);

- оцінки негативного впливу на стан громадської безпеки, рівень захищеності прав і свобод людини, окремої категорії потенційних жертв торгівлі людьми;

- аналізу ризиків у сфері протидії торгівлі людьми з обмеженням меж аналітичного дослідження стосовно окремої загрози, вразливості правоохоронної системи та негативного впливу зазначеної загрози.

Для проведення тематичного аналізу ризиків головний виконавець складає план або готує розпорядження, у якому визначає:

- мету, загальну структуру тематичного аналітичного зведення й терміни його розроблення;

- головного виконавця та посадових осіб інших структурних підрозділів, які залучаються до збору, оцінки та аналізу інформації, опрацювання окремих розділів тематичного аналітичного зведення;

- порядок, форму й строки подання інформації, необхідної для проведення тематичного аналізу ризиків.

Термін підготовки тематичного аналітичного зведення встановлюється залежно від:

- обсягів інформації, яку потрібно обробити;
- часу, необхідного для збору інформації або її підготовки іншими структурними підрозділами;

складності аналітичного дослідження;
кількості аналітиків і фахівців інших підрозділів, яких залучають до проведення тематичного аналізу ризиків [3, с. 42–48].

Тематичне аналітичне зведення складається з титульного аркуша, змісту (підсумків дослідження, основної частини з логічним описом структури аналізу та аналітичних висновків, рекомендацій чи пропозицій) і додатків (за потреби).

На титульному аркуші зазначаються реквізити: кому подається, заголовок назви документа і дата складання. Описова частина визначається безпосереднім виконавцем і залежить від мети дослідження. Підсумок дослідження повинен передбачати стислі дані про мету аналізу, оцінку інформації, її джерел, висновків для прийняття рішень.

Тематичне аналітичне зведення підписують начальник підрозділу, що здійснив тематичний аналіз ризиків, безпосередній виконавець та залучені фахівці.

Тематичний аналіз створює найбільш сприятливі умови для ефективної та творчої діяльності аналітиків з пошуку неординарних шляхів задля розв'язання аналітичних завдань. Особливістю тематичного аналізу ризиків є те, що він планується заздалегідь, проводиться переважно планово і не обмежений у часі, а також дає змогу використовувати всі наявні джерела інформації та залучити достатні сили у засоби для проведення аналітичного дослідження [4, с. 113–115].

3. *Ситуативний аналіз ризиків* зазвичай проводять на рівні територіального органу поліції задля аналізу конкретних ситуацій, подій чи взаємопов'язаних правопорушень. Результати ситуативного аналізу ризиків оформляють у вигляді аналітичної довідки або доповідної записки.

На рівні підрозділу поліції ситуативний аналіз ризиків проводиться за ініціативою посадової особи, на яку покладено завдання проведення аналізу ризиків, за розпорядженням начальника підрозділу, за запитом начальника інформаційно-аналітичного підрозділу територіального органу поліції.

Структуру ситуативної аналітичної довідки виконавець визначає залежно від ситуації, яку аналізують. Зокрема, така структура може передбачати:

реквізити посадової особи, якій подається документ, назву документа, підставу та мету його розробки;

опис події або правопорушення, які проаналізовано;

аналіз прийнятого рішення та дій за ситуацією;

характерні ознаки, за якими правопорушення було виявлено;

висновки, пропозиції та рекомендації;

реквізити та підписи особи, яка підготувала документ.

Результати ситуативного аналізу використовують для:

розроблення інформаційних повідомлень;

встановлення індикаторів і розроблення профілів ризиків;

підготовки та визначення завдань поліцейським (призначеним для патрулювання, служби з охорони громадського порядку, оперативного складу поліції), оперативних джерел;

планування службової діяльності підрозділів поліції;

проведення періодичного або тематичного аналізу ризиків [5, с. 97–99].

4. *Аналіз нетипових випадків* у сфері протидії торгівлі людьми застосовують у разі виявлення нових форм, способів:

вербування, переміщення, переховування, передачі, одержання людини;

погроз або застосування сили, примусу, обману, шантажу, зловживання владою, використання уразливого стану особи, її матеріальної залежності тощо;

сексуальної експлуатації, примусової праці, примусового надання послуг, рабства чи підневільного стану, залучення до боргової кабали, вилучення органів та проведення дослідів над людиною, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусової вагітності, утягнення в злочинну діяльність, використання в збройних конфліктах тощо;

виявлення нових категорій жертв торгівлі людьми.

Як свідчить практика, результати аналізу нетипових випадків оформляються інформаційною довідкою та поширюються інформаційним повідомленням.

Періодичний, тематичний і ситуативний аналізи ризиків, а також аналіз нетипових випадків можуть здійснюватися за такими *етапами*:

- визначення мети, опис проблем і визначення переліку необхідної для аналізу інформації;

- збір, оцінка, накопичення та обробка інформації з використанням доступних баз даних;

- складання та синтез інформації, її перевірка;

- аналіз, зіставлення та порівняння інформації, формулювання попередніх висновків;

- розроблення загальних висновків для підготовки гіпотез;

- аналіз системної правильності гіпотез;

- розроблення варіантів рекомендацій;

- презентація та передача результатів аналізу ризиків;

- перевірка правильності та об'єктивності зроблених висновків і проведеного аналізу;

- коригування висновків на підставі нової отриманої інформації.

Передумовою ефективності аналізу ризиків є організація аналітичного процесу, який повинен включати упорядкований оперативний цикл восьми взаємопов'язаних і послідовних елементів, серед яких:

- визначення завдань;

- збирання даних та інформації;

- оцінка (даних та інформації);

- впорядкування (даних та інформації);

- аналіз (даних та інформації);

- презентація результатів аналізу;

- поширення аналітичних документів;

- оцінка результатів.

Детально проаналізувавши елементи оперативного циклу в контексті наукових досліджень, ми дійшли таких висновків.

1. Під час визначення завдань необхідно передбачити:

- вид необхідних даних;

- джерела інформації;

- відповідальних посадових осіб;

- порядок збору та накопичення даних;

аналітичні методи;
терміни виконання визначених завдань;
порядок презентації результатів аналізу;
поширення результатів аналізу.

2. Збирання даних та інформації має здійснюватися планово й цілеспрямовано, з урахуванням мети і теми аналітичного дослідження.

Порядок збирання даних та інформації для періодичного аналізу ризиків визначається відповідним нормативним актом, наприклад інструкцією з аналізу ризиків, для тематичного аналізу – планом аналітичного дослідження, ситуативного аналізу та аналізу нетипових випадків – запитом на інформацію керівника аналітичного підрозділу або розпорядженням уповноваженої посадової особи.

Для забезпечення ефективного збирання даних та інформації аналітичному підрозділу необхідно надати: доступ до баз даних (інформаційних масивів) поліції, інших правоохоронних органів, міністерств і відомств, міжнародних структур та установ, результатів кримінального та адміністративного провадження в справах, що стосуються торгівлі людьми та інших пов'язаних правопорушень; повноваження щодо запиту на інформацію до структурних підрозділів поліції, інших правоохоронних органів, міністерств і відомств.

До того ж, підрозділ необхідно забезпечити спеціальними програмними продуктами для пошуку й отримання інформації з відкритих джерел, поширення результатів аналізу в структурі правоохоронних органів.

3. Оцінка інформації має забезпечити подальшу її ґрунтовну інтерпретацію. З цією метою доцільно застосовувати методику оцінки інформації 4x4, яку вже тривалий час використовують у межах кримінального аналізу.

Запровадження системи оцінки інформації за методом 4x4 передбачає:

досягнення єдиного розуміння та тлумачення інформації компетентними посадовими особами всіх структурних підрозділів;

застосування компетентними посадовими особами уніфікованої методології та ідентичних критеріїв для оцінки інформації;

визначення цінності отриманої інформації для прийняття адекватних рішень, проведення оперативних, процесуальних або адміністративних дій;

приведення форми надання інформації у відповідність до норм, що застосовуються правоохоронними органами країн – членів Європолу.

Упровадження зазначеної методології дає змогу:

застосовувати єдину методологію та ідентичні критерії оцінки інформації, однаково розуміти й інтерпретувати її, унеможливити довільність у цій сфері;

визначати відповідну цінність здобутої інформації та приймати адекватні рішення щодо проведення оперативних, процесуальних чи адміністративних дій;

більш ефективно розвивати обмін оперативною інформацією з іншими правоохоронними органами, які застосовують цей метод;

підвищити рівень достовірності інформації, що передається в межах міжнародної співпраці.

Оцінка інформації за методом 4x4 передбачає окреме оцінювання джерела та змісту інформації.

Це здійснюється згідно з певними критеріями, відповідно до яких кожній інформації, що надходить до компетентних посадових осіб оперативних підрозділів Національної поліції, присвоюють код, що складається з двох частин: результату оцінки джерела (значення А, В, С, D) та результату оцінки інформації (значення 1, 2, 3, 4).

4. Наступний елемент оперативного циклу – упорядкування, під час якого необхідно забезпечити «відсіювання» неправдивих і несуттєвих даних.

На цьому етапі роботи з інформацією аналітик повинен чітко розрізняти поняття «інформація» та «інформаційний шум». Наприклад, згідно з повідомленням патрульної поліції, на перехресті доріг у центрі міста зіткнулися два легкові автомобілі та мікроавтобус. Для патрульної поліції це повідомлення є інформацією, оскільки пов'язане з порушенням правил

дорожнього руху, і подальше провадження належить до її повноважень. Для підрозділу з протидії злочинам у сфері торгівлі людьми – це інформаційний шум. Водночас, коли під час вивчення обстановки патрульна поліція повідомить про виявлення в мікроавтобусі двох чоловіків спортивної статури та п'яти дівчат без документів, що посвідчують особу, з ознаками фізичного насилля на руках та інших частинах тіла, повідомлення патрульних набуде для нас статусу інформації.

5. Етап аналізу передбачає:

грунтовну інтерпретацію (роз'яснення, тлумачення) інформації;

виявлення індикаторів ризиків, тенденцій, формування висновків, прогнозів;

оцінку загроз, вразливості правоохоронної системи, негативного впливу (як можливого, так і прогнозованого);

співставлення результатів оцінки, виявлення взаємозв'язків між фактами й оцінками, висновками та прогнозами;

розроблення пропозицій (рекомендацій).

6. Презентація результатів аналізу – це етап оперативного циклу, яким на практиці нехтують в аналітичній роботі або спрощують його до передачі аналітичного документа на розгляд керівникові для накладення письмової резолюції типу «продовжити роботу», «до врахування», «до відома» тощо.

На нашу думку, під час презентації результатів аналізу ризиків шляхом «дистанційної» передачі аналітичного документа керівникові обов'язковими елементами його оформлення мають бути:

включення до аналітичного документа першим розділом основних висновків за результатами аналізу («ГОЛОВНЕ», «ВАЖЛИВО») обсягом дві-три сторінки. Їх необхідно сформувати таким чином, щоб вони відображали квінтесенцію (основу, сутність, найсуттєвіше, найголовніше) аналітичного дослідження, спонукаючи керівника прочитати весь документ. Опрацьовані пропозиції мають бути доцільними, практичними й можливими для застосування під час прийняття рішення;

візуалізація даних схемами, фото, таблицями тощо (їх варто розробляти таким чином, щоб вони не потребували пояснень аналітика під час самостійного розгляду керівником.

Такі підходи забезпечать у подальшому сприйняття і практичне застосування результатів аналізу іншими підрозділами та поліцейськими.

7. Поширення аналітичних документів передбачає:
надання їх користувачам (замовникам) по вертикалі й горизонталі управління;

розміщення їх у відповідній базі даних.

8. Оцінка результатів аналізу ризиків, що здійснюється після завершення аналітичного дослідження. Вона передбачає оцінку:

якості проведеного аналізу ризиків, виявлення прогалин в аналітичній роботі, оцінки роботи аналітиків і залучених експертів, джерел інформації, її повноти;

корисності результатів аналізу для замовників, користувачів, виявлення потреб у проведенні подальших досліджень.

Як свідчать результати дослідження, аналіз ризиків, як і будь-який аналіз, передбачає поділ цілого на частини. У нашому випадку – на оцінку загроз, вразливості правоохоронної системи та рівня негативного впливу, зіставлення результатів оцінки та дослідження взаємозв'язків між ними з метою розробки пропозицій щодо підвищення ефективності правоохоронної діяльності із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень [6, с. 21–32].

Підбиваючи підсумки, можна констатувати доцільність виокремлення таких видів аналізу ризиків: а) періодичний; б) тематичний; в) ситуативний; г) аналіз нетипових випадків.

Передумовою ефективності аналізу ризиків є організація аналітичного процесу, що повинен передбачати впорядкований оперативний цикл взаємопов'язаних і послідовних елементів: визначення завдань; збирання даних та інформації; оцінку (даних та інформації); впорядкування (даних та інформації); аналіз (даних та інформації); презентацію результатів аналізу; поширення аналітичних документів; оцінку результатів.

Дослідження елементів оперативного циклу дало змогу дійти таких висновків щодо кожного з них: 1. Під час визначення завдань слід передбачити вид необхідних даних; джерела інформації; відповідальних посадових осіб; порядок збору та накопичення даних; аналітичні методи; терміни виконання визначених завдань; порядок презентації результатів аналізу та їх

поширення. 2. Збирання даних та інформації має здійснюватися планово і цілеспрямовано, з урахуванням мети й теми аналітичного дослідження. 3. Оцінка інформації має забезпечити подальшу обґрунтовану інтерпретацію інформації (доцільно застосовувати методику оцінки інформації 4х4, яка вже тривалий час використовується в межах кримінального аналізу). 4. Упорядкування, під час якого необхідно забезпечити «відсіювання» неправдивих і несуттєвих даних. 5. Аналіз. 6. Презентація результатів аналізу. 7. Поширення аналітичних документів. 8. Оцінка результатів аналізу ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерактивний курс (навчальний модуль) з навчання представників правоохоронних органів з питань виявлення та розслідування кримінальних проваджень, порушених за статтею 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» / Андрієнко М. І., Дубина В. І., Василюк В. І. та ін. – Київ : МВС України, 2014. – 123 с.

2. Методичні рекомендації щодо обмін інформацією та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, між регіональними підрозділами Міністерства соціальної політики та Національної поліції України. – Київ, 2015. – 52 с.

3. Методичні рекомендації щодо розкриття та розслідування злочину, передбаченого ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» / Андрієнко М. І., Дубина В. І. та ін. – Київ : МВС України, 2009. – 66 с.

4. Виявлення та припинення торгівлі людьми : навч.-практ. посіб. / В. І. Дубина, Д. Й. Никифорчук, В. В. Матвійчук. – Київ : Конус-Ю, 2009. – 212 с.

5. Розслідування торгівлі людьми : навч. посіб. / Андрієнко М. І., Горбачевський В. Я., Дубина В. І., Топчий В. І. – Київ : Конус-Ю, 2009. – 190 с.

6. Розвиток системи кримінального аналізу та аналізу ризиків, сумісної зі стандартами ЄС в структурах правоохоронних органів України які протидіють злочинам, що пов'язані з торгівлею людьми. – Київ : МВС України, 2015. – 92 с.